

موانع مؤثر بر توسعه فعالیت‌های گردشگری در نواحی روستایی همدان (با تأکید بر روستاهای هدف گردشگری)

سمیه لطیفی^۱: کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران
کریم نادری مهدی: استادیار ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران
لیلا زلیخایی سیار: کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

چکیده

امروزه توسعه گردشگری در بسیاری از کشورهای در حال توسعه به عنوان یک کاتالیزور مؤثر برای توسعه اقتصادی و اجتماعی روستاها محسوب می‌شود؛ که موجب بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی روستاها خواهد شد. اما با توجه به نقش مهم این صنعت در توسعه مناطق روستایی همواره موانعی وجود دارد که مانع از توسعه این صنعت می‌شود. هدف پژوهش حاضر بررسی موانع توسعه گردشگری در روستاهای هدف گردشگری شهرستان همدان می‌باشد. این تحقیق از نوع توصیفی بوده که با استفاده از روش پیمایش انجام گرفته است. از بین روستاهای هدف گردشگری شهرستان همدان سه روستای ورکانه، سیمین ابرو و خاکو به عنوان نمونه انتخاب و مورد بررسی قرار گرفته‌اند. جامعه آماری را اعضاء شوراهای اسلامی و تعدادی از سرپرستان خانوارهای روستایی تشکیل می‌دهند که بر مبنای فرمول کوکران ۱۲۲ نفر از سرپرستان خانوارهای و ۹ نفر از اعضاء شوراهای اسلامی به صورت تصادفی انتخاب شدند. ابزار اصلی تحقیق پرسشنامه بوده که دقت شاخص‌ها و گویه‌های آن با روایی صوری توسط متخصصان فن مورد تأیید قرار گرفته است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از آماره‌های توصیفی و استنباطی نظیر فراوانی، درصد، میانگین، ضریب تغییرات و تحلیل عاملی استفاده شد. نتایج تحلیل عاملی موانع توسعه گردشگری در روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که ۴ عامل زیرساختی، فرهنگی، برنامه‌ریزی و مدیریتی و همچنین اطلاع-رسانی و تبلیغاتی در مجموع ۶۳/۱۷ درصد از واریانس را تبیین می‌کنند. در پایان با توجه به نتایج بدست آمده پیشنهادهای به منظور توسعه این صنعت در روستاهای هدف گردشگری در شهرستان همدان ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: گردشگری روستایی، موانع گردشگری، روستاهای هدف، همدان.

^۱ نویسنده مسئول: somaye.latifi84@gmail.com، ۰۹۳۵۵۰۹۴۸۴۷

بیان مسأله:

گردشگری یکی از ابزارهای مهم توسعه در جهان شناخته شده است و در قرن گذشته پیش‌بینی می‌گردید که بزرگترین صنعت جهان در قرن ۲۱ میلادی باشد (Thabet, 2007: 3). به طوری که بر اساس پیش‌بینی‌های انجام شده توسط سازمان جهانگردی در سال ۲۰۲۰، حدود یک میلیارد و پانصد و شصت میلیون نفر به گردشگری خواهند پرداخت و درآمدهای ناشی از گردشگری بین‌المللی در این سال به یک و نیم تریلیون دلار خواهد رسید (Unwto, 2007). گردشگری روستایی نیز بخشی از بازار گردشگری بوده و می‌توان آن را ابزار مهمی برای توسعه اقتصادی-اجتماعی و اکولوژیکی جوامع روستایی قلمداد کرد (Szabo, 2005: 81) از جمله اثرات مثبت اقتصادی آن می‌توان به ایجاد اشتغال و درآمد، کمک به فراهم شدن خدمات زیربنایی، تشویق و تحرک رشد سایر بخش‌ها و تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی در محیط‌های کوچک به خصوص روستاها اشاره کرد (Dwyer, 2009: 11). در بعد اجتماعی نیز اعتقاد بر این است که ورود گردشگران به مناطق روستایی باعث ارتباطات مردم بومی با این افراد شده و تأثیراتی قابل ملاحظه بر رشد و ارتقای فرهنگی و اجتماعی، بالا رفتن سطح سواد و افزایش میزان مشارکت ساکنان مناطق روستایی خواهد داشت (Slee, 1997: 81). برنامه‌های توسعه گردشگری در بسیاری از کشورهای در حال توسعه به عنوان یک کاتالیزور مؤثر برای توسعه اقتصادی و اجتماعی روستاها محسوب می‌شود که موجب افزایش بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی روستاها خواهد شد (Som & et al, 2007: 23).

توسعه گردشگری به عنوان راهبردی برای توسعه روستایی نسبتاً، تفکر جدیدی است که سیاست‌گذاران محلی در جوامع روستایی به اهمیت این راهبرد پی برده‌اند (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۱: ۲۸). به طوری که این راهبرد، در اغلب کشورهای جهان مورد توجه قرار گرفته و نتایج مثبتی هم به همراه داشته است. بنابراین با توجه به نقش این صنعت، گسترش این صنعت در مناطق روستایی می‌تواند به عنوان گزینه‌ای جهت توسعه مناطق روستایی مورد توجه قرار گیرد. همچنین با توجه به اینکه کشور ایران از لحاظ تنوع جغرافیایی، گستردگی محیط طبیعی، وجود مناطق بیابانی، تنوع قومی و فرهنگی در مناطق روستایی و عشایری، ارزش و اعتبار تاریخی و مذهبی روستاها، آب و هوای متنوع در روستاهای کشور و همچنین میراث فرهنگی و تاریخی منحصر به فرد همراه با فعالیت‌های فرهنگی و هنری در نواحی روستایی، دارای پتانسیل‌های بی‌شماری است؛ گردشگری روستایی می‌تواند نقش مهمی در توسعه کشور به طور اعم و توسعه روستایی به طور اخص داشته باشد. اما با توجه به پتانسیل‌های که برخی از روستاها در زمینه توسعه گردشگری دارند، موانعی نیز وجود دارد که مانع از توسعه این صنعت می‌شود که شناسایی و رفع این موانع می‌تواند در جهت توسعه گردشگری در مناطق روستایی مؤثر باشد. در پژوهش حاضر با توجه به آشنایی بیشتر اهالی و مدیران روستاهای هدف گردشگری شهرستان همدان از وضعیت روستا، موانع توسعه گردشگری از دیدگاه آنها مورد مطالعه قرار گرفته است. از این‌رو مهم‌ترین هدف پژوهش حاضر بررسی موانع توسعه گردشگری در روستاهای هدف گردشگری همدان و پاسخ به سؤال‌های زیر است:

- ۱- از دیدگاه اهالی روستا مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری در روستاهای هدف گردشگری کدام هستند؟
- ۲- از دیدگاه مدیران روستا مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری در روستاهای هدف گردشگری کدام هستند؟

مبانی نظری:

امروزه رشد جمعیت در مناطق روستایی، بدون سرمایه‌گذاری نظام‌مند در راستای تقویت زیرساخت‌های اقتصادی و متنوع‌سازی آنها، به گسترش بیش از حد فعالیت‌های تولیدی و متکی بر منابع طبیعی انجامیده و این گسترش ناپایدار نیز به گونه‌ای محسوس به تخریب فزاینده منابع طبیعی موجود منجر شده است. گذشته از این پیامد منفی، با نرخ پائین بهره‌وری نیروی کار در نتیجه ماشینی شدن نامناسب، نرخ بالای بیکاری (پنهان و آشکار) در بخش تولیدات روستایی و گسترش فناوری سرمایه‌بر، ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار در پاسخ به خیل عظیم بیکاران روستایی که بی‌بهره از سرمایه و مهارت لازم‌اند، تا حدی غیر ممکن شده و موجب مهاجرت به کلان‌شهرها و گسترش حاشیه‌نشینی شده است (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۴: ۱۱۲). در این راستا یکی از ابزارهایی که می‌تواند نقش قابل توجهی در پیشرفت مناطق روستایی داشته باشد، گردشگری است (Fleischer & et al, 2000: 1009). صنعت گردشگری به طور مشخص از دهه ۱۹۵۰ م. به بعد گسترش یافت. در ابتدا

یعنی در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ گردشگری روستایی از جنبه اقتصادی برای جوامع محلی مورد توجه قرار گرفت. گردشگری روستایی یکی از انواع مختلف گردشگری است و شامل فعالیت‌ها و گونه‌های مختلف گردشگری در محیط‌های روستایی و پیرامون آن‌ها می‌شود و نیز در بردارنده ارزش‌ها و آثار متفاوتی برای محیط زیست روستا اعم از طبیعی و انسانی است (Soteriades, 2002: 617). با توجه به اینکه، نواحی روستایی، عموماً، از سطوح وسیع فقر، سطوح کم فعالیت‌های اقتصادی غیرزراعی، توسعه کم زیرساخت‌ها، کاهش جمعیت، کاهش نیروی کار ماهر و عدم وجود سیاست توسعه‌ای مشخص، رنج می‌برند، همانا بر طبق گفته گانون (۱۹۹۶) توسعه گردشگری در نواحی روستایی می‌تواند به کاهش یا از بین بردن این مشکلات کمک نماید و زمینه‌ساز رشد اقتصادی، متنوع‌سازی اقتصاد روستایی، ایجاد اشتغال و درآمد، کاهش مهاجرت‌های خارجی، امکان جمعیت‌پذیری و بهبود زیرساخت‌ها در مناطق روستایی شود (Holland & et al, 2003:4).

در واقع، گردشگری روستایی یکی از مفاهیم و اشکال توسعه است که در آن از منابع و جذابیت‌های محیطی و تاریخی موجود در مناطق روستایی استفاده می‌شود (شمس‌الدینی، ۱۳۸۹: ۹۶). این راهبرد توسعه کمترین تأثیر مخرب را دارد و از رهگذر ارتقای سطح بهره‌وری در مناطق روستایی، ایجاد اشتغال، اصلاح توزیع درآمد، حفظ محیط زیست روستا و فرهنگ بومی، جلب مشارکت مردم محلی و ارائه شیوه‌های مناسب برای منطبق ساختن باورها و ارزش‌های سنتی با شرایط امروزی منافع روز افزونی را نصیب مناطق روستایی می‌سازد (خیاطی، ۱۳۸۲: ۸۹). از نظر توان‌های محیطی گردشگری، ایران سرزمینی چهار فصل و با تمدنی چند هزار ساله و با بیش از ۶۵ هزار روستا از جاذبه‌های متنوع و منحصر بفرد تاریخی، مذهبی، فرهنگی و طبیعی برخوردار است. به همین دلیل در رتبه جهانی از نظر برخورداری از جاذبه‌های گردشگری در ردیف ده کشور برتر دنیا قرار گرفته است (بهرامی، ۱۳۸۶). لذا با توجه به پتانسیلی که کشور ایران در این زمینه دارد، گردشگری روستایی می‌تواند به عنوان عمده‌ترین صنعت درآمدزا و اصلی‌ترین پشتوانه اقتصادی کشور، زمینه مناسبی برای سرمایه‌گذاری فراهم نموده و با اتکای کمتر به منابع، فرصتی را در اختیار کشورهای کمتر توسعه یافته برای تحریک رشد اقتصادی در جهت تولید درآمد و اشتغال قرار دهد. به هرحال آنچه مسلم است این است که توسعه گردشگری روستایی، افزایش دهنده توان اقتصادی، بالابرنده قابلیت زیست در نواحی دورافتاده، محرک تجدید حیات سکونتگاه‌ها و نیز بهبود دهنده شرایط زندگی جوامع روستایی است (Bridenhanenn & et al, 2004: 71).

پیشینه تحقیق:

عوامل متعددی در توسعه گردشگری نقش دارند که ارتباط و تعامل بین آن‌ها، سبب توسعه گردشگری می‌شود. دیاردن (۱۹۹۷) عدم آگاهی مردم نواحی روستایی از اثرات گردشگری را یکی از دلایل عدم توسعه گردشگری روستایی عنوان می‌کند. این در حالی است که داس ویل (۱۳۷۹) معتقد است ایجاد گردشگری کارآمد و پایدار نیازمند شبکه مواصلاتی جاده‌ای است که دسترسی گردشگران را به مقاصد و مکان‌های تفریحی امکان‌پذیر سازد.

زاهدی (۱۳۷۷)، معتقد است عدم آگاهی مردم نسبت به اثرات اقتصادی گردشگری، عدم تبلیغات و اطلاع رسانی، کمبود امکانات و خدمات رفاهی و عدم ارتباط و هماهنگی کافی بین سازمان‌ها و مؤسسات از موانع توسعه گردشگری به شمار می‌رود. در همین راستا مدهوشی و ناصرپور (۱۳۸۲) نیز به بررسی عوامل مؤثر بر توسعه نیافتگی صنعت گردشگری استان لرستان پرداختند و چهار عامل تعدد مراکز تصمیم‌گیری، ضعف بازاریابی، ضعف امکانات زیربنایی و خدمات گردشگری و فقدان فرهنگ پذیرش گردشگر به عنوان مهم‌ترین موانع توسعه صنعت گردشگری معرفی شدند. در این میان رضایی (۱۳۸۲) معتقد است علاوه بر عدم وجود امکانات و تأسیسات رفاهی و تبلیغات در مورد روستاها، عدم برنامه‌ریزی مناسب در زمینه گردشگری نیز از موانع گسترش گردشگری روستایی است. صادقی (۱۳۸۴) نیز عدم امکانات و تأسیسات رفاهی و تبلیغات در مورد روستاها را از مشکلات گردشگری روستایی می‌دانند. در مطالعه‌ای که توسط رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۵) در دهستان لواسان کوچک شمیرانات در ایران صورت گرفته است نقاط ضعفی از قبیل نامناسب بودن تسهیلات و تجهیزات اقامتی، نامناسب بودن تسهیلات بهداشتی و خدماتی، عدم تمایل مردم جهت سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های گردشگری، نامناسب بودن تأسیسات و تجهیزات تفریحی، عدم وجود نیروهای متخصص و آموزش دیده، توزیع نامناسب گردشگران در فصول مختلف، نامناسب بودن

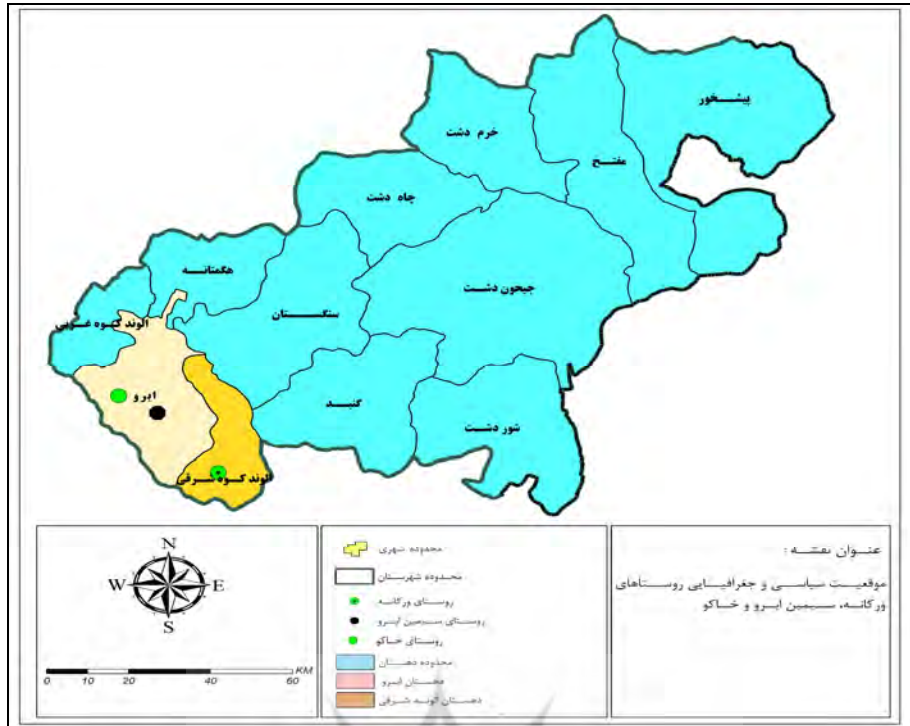
زیرساخت‌های محیطی، تعارض میان فرهنگ گردشگران و مردم روستایی، عدم آگاهی آن‌ها درخصوص گردشگری از موانع مهم توسعه گردشگری از دیدگاه مردم روستایی، گردشگران و مسئولان گزارش گردید. محرم نژاد و همکاران (۱۳۸۶) عدم برنامه‌ریزی در زمینه جذب گردشگر و عدم وجود امکانات اقامتی و تفریحی در روستاها را از مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری در روستاها عنوان می‌کنند. محسنی (۱۳۸۸)، معتقد است گسترش امکانات رفاهی و زیربنایی، بهبود بهداشت، بهبود خطوط ارتباطی از جمله فعالیت‌های است که به بهبود وضعیت گردشگری کمک می‌کند. نتایج پژوهش توکلی‌نیا و همکاران (۱۳۹۰) نشان می‌دهد که مهم‌ترین مانع در جهت نیل به توسعه گردشگری پایدار روستایی و همچنین عدم بهره‌مندی روستای علیصدر از مزایای صنعت گردشگری با توجه به حضور گسترده گردشگران در منطقه ناشی از کمبود تسهیلات و تجهیزات گردشگری در این روستا می‌باشد. در یک نگاه کلی، برخی از عوامل مؤثر بر توسعه صنعت گردشگری عبارتند از: وجود امکانات رفاهی و اقامتی مناسب، امنیت کافی برای گردشگران، وجود جاده‌های مناسب، وجود خدمات بهداشتی در مراکز اقامتی و بین راهی، وجود قوانین مناسب برای ورود و خروج گردشگران، تبلیغات مناسب و رفتارهای فرهنگی مناسب که فقدان یا کمبود هر یک از موارد اشاره شده می‌تواند به عنوان مانعی برای توسعه گردشگری به خصوص در نواحی روستایی به حساب آید.

روش تحقیق:

پژوهش حاضر مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی با راهبرد پیمایش بوده و با هدف شناسایی موانع توسعه گردشگری در روستاهای هدف گردشگری شهرستان همدان انجام پذیرفته است. برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز تحقیق از دو شیوه مطالعات کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی استفاده شده است. از بین روستاهای هدف گردشگری شهرستان همدان سه روستای ورکانه، سیمین ابرو و خاکو به صورت تصادفی انتخاب شدند. جامعه آماری این تحقیق را اعضای شوراهای اسلامی و سرپرستان خانوارهای روستایی تشکیل می‌دهند که حجم نمونه براساس فرمول کوکران شامل ۱۲۲ نفر از سرپرستان خانوارهای روستایی و همچنین ۹ نفر از اعضای شوراهای اسلامی است. ابزار گردآوری اطلاعات در این تحقیق، پرسشنامه است که از طریق این ابزار مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری روستایی به کمک ۱۸ سؤال مورد بررسی قرار گرفت. روایی ابزار سنجش این تحقیق توسط متخصصان مربوطه و پایایی آن نیز به وسیله آزمون آلفای کرونباخ در برنامه نرم افزاری SPSS مورد تأیید قرار گرفت ($\alpha=0/81$). برای امتیازدهی متغیرهای مورد بررسی نیز از طیف پنج قسمتی لیکرت استفاده شده است. همچنین به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از آمار توصیفی (میانگین، واریانس، انحراف معیار، فراوانی و غیره) و تحلیل عاملی جهت استخراج مهم‌ترین موانع استفاده شده است.

شناخت محدوده مورد مطالعه:

محدوده مورد مطالعه در این تحقیق، بخش مرکزی شهرستان همدان می‌باشد که بر اساس آخرین آمارها دارای شش دهستان و ۴۵ نقطه روستایی است. (شکل شماره ۱). سکونتگاه‌های روستایی این ناحیه به علت استقرار در دامنه کوه الوند، دارای جاذبه طبیعت‌گردی، برای گردشگران می‌باشند. از بین روستاهای هدف گردشگری بخش مرکزی همدان سه روستای ورکانه، سیمین ابرو و خاکو به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. روستای ورکانه در ۲۹ کیلومتری شهرستان همدان واقع شده است و یکی از روستاهای دهستان الوند کوه شرقی به حساب می‌آید. از جاذبه‌های گردشگری این روستا می‌توان به باغات، جنگل‌ها، رودخانه ورکانه، بافت و معماری سنگی خانه‌های روستا، اصطبل تاریخی اسب و آداب و رسوم خاص این روستا اشاره کرد. روستای سیمین در ۲۵ کیلومتری شهرستان همدان واقع شده و یکی از روستاهای دهستان ابرو است. این روستا به دلیل طبیعت زیبایی که دارد جزء روستاهای هدف گردشگری بخش مرکزی شهرستان همدان به حساب می‌آید. روستای خاکو نیز یکی دیگر از روستاهای هدف گردشگری است که در فاصله ۵ کیلومتری شهرستان همدان واقع است. از جاذبه‌های گردشگری این روستا می‌توان به طبیعت زیبای دامنه الوند، دره‌ها، باغ‌ها، کوه تخت رستم، امامزاده باباطاهر و معماری زیبای این روستا اشاره نمود.

شکل ۱- نقشه موقعیت جغرافیایی روستاهای مورد مطالعه در شهرستان همدان

یافته های تحقیق:

ویژگی های فردی جامعه مورد مطالعه :

طبق نتایج بدست آمده میانگین سنی افراد مورد مطالعه در گروه سرپرستان خانوارهای روستایی، ۴۷ سال با انحراف معیار ۱۲ سال می باشد و بیشترین فراوانی نیز مربوط به گروه سنی ۶۰-۴۱ سال است. به لحاظ میزان تحصیلات، ۱۹/۸ درصد از افراد مورد مطالعه بی سواد، ۱۷/۷ درصد در حد خواندن و نوشتن، ۲۰/۲ درصد ابتدایی، ۲۸/۶ درصد راهنمایی و ۱۴ درصد در حد دبیرستان و بالاتر می باشد. در مورد اعضاء شوراهای اسلامی روستا نیز میانگین سنی آنها، ۵۱ سال با انحراف معیار ۱۴ سال می باشد و بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۶۰-۴۱ سال است. به لحاظ میزان تحصیلات ۳۳/۳ درصد در حد راهنمایی و ۶۶/۷ درصد در حد دبیرستان و بالاتر تحصیلات دارند. (جدول شماره ۱).

جدول ۱- توزیع فراوانی جامعه نمونه بر حسب ویژگی‌های فردی

سن	سرپرستان خانوارهای روستایی		شوراهای اسلامی روستا	
	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی
زیر ۲۰ سال	۷	۵/۷	۰	۰
۲۱-۴۰	۴۳	۳۵/۲	۲	۲۲/۲
۴۱-۶۰	۵۶	۴۵/۹	۶	۶۶/۶
بالای ۶۱ سال	۱۶	۱۳/۲	۱	۱۱/۱
جمع	۱۲۲	۱۰۰	۹	۱۰۰
تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی
بی سواد	۲۴	۱۹/۸	۰	۰
خواندن و نوشتن	۲۱	۱۷/۴	۰	۰
ابتدائی	۲۵	۲۰/۲	۰	۰
راهنمایی	۳۵	۲۸/۶	۳	۳۳/۳
دبیرستان و بالاتر	۱۷	۱۴	۶	۶۶/۷
جمع	۱۲۲	۱۰۰	۹	۱۰۰

منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۰.

طبق جدول شماره ۲ شغل ۲۰/۲ درصد از سرپرستان خانوارهای مورد مطالعه آزاد، ۴۰/۲ درصد کارگری، ۳۵/۶ درصد شغل کشاورزی و بقیه در سایر مشاغل مشغول به فعالیت هستند.

جدول ۲- توزیع فراوانی جامعه نمونه بر حسب شغل

شغل	فراوانی	درصد فراوانی
آزاد	۲۵	۲۰/۲
کارگر	۴۹	۴۰/۲
کشاورز	۴۳	۳۵/۶
سایر	۵	۴
جمع	۱۲۲	۱۰۰

منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۰.

اولویت‌بندی موانع توسعه گردشگری روستایی:

به منظور اولویت‌بندی موانع توسعه گردشگری از ضریب تغییرات استفاده شده است. با توجه به جدول شماره ۳، مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری در روستاهای مورد مطالعه از دیدگاه سرپرستان خانوارهای روستایی عبارتند از: عدم برنامه‌ریزی در زمینه جذب گردشگر (میانگین ۴/۰۲ و انحراف معیار ۰/۹۳۰)، عدم وجود امکانات اقامتی در روستا (میانگین ۳/۷۷ و انحراف معیار ۰/۹۴۹) و کمبود امکانات رفاهی در روستاها (میانگین ۴/۳۶ و انحراف معیار ۱/۱۰۷) از مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری در روستاهای مورد مطالعه هستند و گویه‌های عدم آشنایی روستائیان از گردشگری (میانگین ۲/۶۸ و انحراف معیار ۱/۰۴۴)، بی‌توجهی مسئولان به امکانات روستا (میانگین ۳/۹۸ و انحراف معیار ۱/۱۶۷) و فراگیر نشدن فرهنگ گردشگری روستایی در بین عامه مردم (میانگین ۳/۳۹ و انحراف معیار ۱/۳۴۲) در اولویت‌های آخر قرار گرفته‌اند، بدین معنی که از کم‌اهمیت‌ترین موانع توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه افراد مورد مطالعه (سرپرستان خانوارهای روستایی) محسوب می‌شوند.

همچنین مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری از دیدگاه اعضاء شوراهای اسلامی روستاهای مورد مطالعه نیز عبارتند از: عدم وجود امکانات اقامتی در روستا (میانگین ۴/۱۸ و انحراف معیار ۰/۹۰۵)، کمبود امکانات رفاهی و تفریحی در روستاها (میانگین ۴/۴۰ و انحراف معیار ۰/۹۶۹) و عدم رسیدگی به محیط طبیعی روستا (میانگین ۳/۴۸ و انحراف معیار ۰/۷۹۳). در این میان

فراگیر نشدن گردشگری روستایی در بین عامه مردم (میانگین ۳/۲۷ و انحراف معیار ۱/۳۲۸)، عدم اعتقاد روستائیان به گردشگری (میانگین ۳/۱۱ و انحراف معیار ۱/۲۸۱) و عدم برنامه‌ریزی در زمینه جذب گردشگر (میانگین ۲/۰۹ و انحراف معیار ۱/۴۱۵) از اهمیت کمتری به عنوان موانع توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه اعضاء شوراهای اسلامی روستاهای مورد مطالعه برخوردار هستند. (جدول شماره ۳).

جدول ۳- مهم ترین موانع توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه سرپرستان خانوارهای روستایی

دیدگاه سرپرستان خانوارهای روستایی		موانع توسعه گردشگری روستایی			دیدگاه اعضا شوراهای اسلامی روستا			
رتبه	CV	انحراف معیار	میانگین	موانع توسعه گردشگری روستایی	رتبه	CV	انحراف معیار	میانگین
۱	۰/۲۳۱	۰/۹۳۰	۴/۰۲	عدم برنامه ریزی در زمینه جذب گردشگر	۱۸	۰/۴۸۷	۱/۴۱۵	۲/۰۹
۲	۰/۲۵۱	۰/۹۴۹	۳/۷۷	عدم وجود امکانات اقامتی در روستا	۱	۰/۲۱۶	۰/۹۰۵	۴/۱۸
۳	۰/۲۵۳	۱/۱۰۷	۴/۳۶	کمبود امکانات رفاهی در روستاها	۲	۰/۲۲۱	۰/۹۶۹	۴/۴۰
۴	۰/۲۶۷	۰/۹۸۶	۳/۶۷	وضعیت نامناسب راه‌های روستایی	۶	۰/۲۵۴	۱/۰۲۷	۴/۰۴
۵	۰/۲۶۸	۰/۹۸۴	۳/۳۸	نامناسب بودن زیر ساخت‌های کالبدی روستا	۴	۰/۲۴۳	۰/۹۴۶	۳/۸۷
۶	۰/۲۶۸	۰/۹۸۴	۳/۵۸	عدم اطلاع‌رسانی در مورد جاذبه‌های گردشگری روستا	۹	۰/۲۹۵	۱/۰۱۵	۳/۴۲
۷	۰/۲۷۳	۱/۱۶۲	۴/۲۶	تعارض فرهنگ گردشگران و روستائیان	۵	۰/۲۵۱	۱/۰۸۴	۴/۳۱
۸	۰/۲۹۱	۰/۹۱۷	۳/۱۵	عدم رسیدگی به محیط طبیعی روستا	۳	۰/۲۲۷	۰/۷۹۳	۳/۴۸
۹	۰/۳۱۴	۰/۹۷۸	۳/۱۱	عدم وجود امکانات بهداشتی در روستا	۷	۰/۲۷۸	۰/۹۲۰	۳/۳۲
۱۰	۰/۳۲۴	۰/۸۷۸	۲/۷۰	عدم سرمایه گذاری روستائیان در این زمینه	۸	۰/۲۸۳	۰/۹۰۹	۳/۱۱
۱۱	۰/۳۳۷	۱/۰۴۲	۳/۰۸	کمبود نیروی کارآموزده و متخصص در روستاها	۱۰	۰/۲۹۶	۰/۹۸۸	۳/۳۲
۱۲	۰/۳۴۳	۰/۹۵۵	۲/۷۸	عدم تمایل روستائیان به حضور گردشگران در روستا	۱۱	۰/۳۳۷	۰/۹۳۵	۲/۷۷
۱۳	۰/۳۶۴	۱/۱۱	۳/۰۵	عدم اعتقاد روستائیان به گردشگری	۱۷	۰/۴۱۲	۱/۲۸۱	۳/۱۱
۱۴	۰/۳۷۳	۱/۱۳۷	۳/۰۴	عدم وجود برنامه‌ریزی مناسب توسط مدیران روستا	۱۵	۰/۳۹۶	۱/۱۹۰	۳/۰۱
۱۵	۰/۳۸۵	۱/۳۸۵	۳/۵۹	عدم اطلاع روستائیان از مزایای گردشگری	۱۳	۰/۳۵۶	۱/۴۰۱	۳/۹۱
۱۶	۰/۳۸۹	۱/۰۴۴	۲/۶۸	کمبود تبلیغات در زمینه جاذبه‌های گردشگری روستا	۱۴	۰/۳۹۲	۱/۰۹۸	۲/۸۱
۱۷	۰/۳۹۰	۱/۱۶۷	۲/۹۸	بی توجهی مسئولان به امکانات روستا	۱۲	۰/۳۵۰	۱/۰۶۲	۳/۰۲
۱۸	۰/۳۹۴	۱/۳۴۲	۳/۳۹	فراگیر نشدن گردشگری روستایی در بین عامه مردم	۱۶	۰/۴۰۵	۱/۳۲۸	۳/۲۷

منبع: یافته های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۰.

تحلیل عاملی موانع توسعه گردشگری روستایی در ناحیه:

به منظور دسته‌بندی گویه‌های تحقیق در قالب موانع توسعه گردشگری روستایی و تعیین سهم هر یک، از تحلیل عاملی استفاده شد. محاسبات انجام شده نشان داد که انسجام درونی داده‌ها برای بهره‌گیری از این تکنیک مناسب بوده (KMO=۰/۷۳۱) و آماره بارتلت نیز در سطح ۱ درصد معنی‌دار بوده است. در این بررسی چهار عامل استخراج شد که نتیجه در جدول شماره ۴ به همراه مقدار ویژه و درصد واریانس مربوطه ذکر شده است.

جدول ۴- عوامل استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس جمعی

عامل ها	مقدار ویژه	درصد مقدار ویژه	فراوانی جمعی
اول	۴/۲۵۰	۲۳/۶۷	۲۳/۶۷
دوم	۲/۶۱۵	۱۴/۵۴	۳۸/۲۱
سوم	۲/۴۳۲	۱۳/۵۲	۵۱/۷۳
چهارم	۲/۰۵۸	۱۱/۴۴	۶۳/۱۷

منبع: یافته های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۰.

داده‌های جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که عامل اول (مقدار ویژه = ۴/۲۵۰) بیشترین سهم و عامل چهارم کمترین سهم را در تبیین کل متغیرها داشته و در مجموع چهار عامل مذکور توانسته اند ۶۳/۱۷ درصد از کل واریانس متغیرها را تبیین نمایند. برای چرخش عاملی از روش وریماکس در جدول شماره ۵ استفاده شده است.

جدول ۵- متغیرهای مربوط به هر یک از موانع و میزان بارهای عاملی بدست آمده از ماتریس چرخش یافته

موانع	متغیرها	بار عاملی
موانع زیرساختی	نامناسب بودن زیر ساخت های کالبدی و محیطی روستا	۰/۸۱۸
	کمبود امکانات رفاهی در روستاها	۰/۷۰۱
	عدم وجود امکانات اقامتی در روستا	۰/۸۳۹
	وضعیت نامناسب راه های روستایی	۰/۸۷۵
	عدم وجود امکانات بهداشتی در روستا	۰/۸۸۴
	عدم رسیدگی به محیط طبیعی روستا	۰/۸۵۵
موانع فرهنگی	عدم اعتقاد روستائیان به گردشگری	۰/۷۱۸
	تعارض فرهنگ گردشگران و روستائیان	۰/۶۹۸
	عدم تمایل روستائیان به حضور گردشگران در روستا	۰/۸۹۰
	فراگیر نشدن گردشگری روستایی در بین عامه مردم	۰/۸۷۴
موانع برنامه ریزی و مدیریتی	عدم وجود برنامه ریزی مناسب توسط مدیران روستا	۰/۶۷۱
	بی توجهی مسئولان به امکانات روستا	۰/۶۷۷
	کمبود نیروی کارآموده و متخصص در روستاها	۰/۶۹۸
	عدم برنامه ریزی در زمینه جذب گردشگر	۰/۷۳۰
	عدم سرمایه گذاری روستائیان در این زمینه	۰/۶۸۸
موانع اطلاع رسانی و تبلیغاتی	عدم اطلاع رسانی در خصوص جاذبه های گردشگری روستا	۰/۸۹۴
	عدم اطلاع روستائیان از مزایای گردشگری	۰/۶۸۱
	کمبود تبلیغات در زمینه جاذبه های گردشگری روستا	۰/۸۳۰

منبع: یافته های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۰.

تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق:

عامل اول - موانع زیرساختی: متغیرهای که در عامل اول قرار گرفته اند عبارتند از: نامناسب بودن زیر ساخت های کالبدی و محیطی روستا، کمبود امکانات رفاهی در روستاها، عدم وجود امکانات اقامتی در روستا، وضعیت نامناسب راه های روستایی، عدم وجود امکانات بهداشتی در روستا و عدم رسیدگی به محیط طبیعی روستا. تمامی این متغیرها مربوط به مسائل زیرساختی هستند. بنابراین، این عامل تحت عنوان مانع زیرساختی نامگذاری شده که مقدار ویژه آن برابر ۴/۲۵۰ می باشد و از تمامی عوامل دیگر بزرگتر است. این عامل بیشترین تأثیر و بیشترین اهمیت را در تبیین متغیرها داشته و در مجموع ۲۳/۶۷ درصد از کل واریانس متغیرها را به خود اختصاص می دهد. لائو (۱۹۹۶)، ویل کین و همکاران (۲۰۰۷)، سینکلایر (۱۹۹۷)، اچ سپهه و همکاران (۲۰۰۸)، محسنی (۱۳۸۸) و داس ویل (۱۳۷۹) نیز از مهم ترین موانع توسعه صنعت توریسم را موانع زیرساختی می دانند.

عامل دوم - موانع فرهنگی: متغیرهای که در عامل دوم قرار گرفته اند عبارتند از: عدم اعتقاد روستائیان به گردشگری، تعارض فرهنگ گردشگران و روستائیان، عدم تمایل روستائیان به حضور گردشگران در روستا و فراگیر نشدن گردشگری روستایی در بین عامه مردم. همانگونه که در جدول شماره ۴ نیز مشخص است، مقدار ویژه این عامل برابر با ۲/۶۱۵ می باشد که بعد از موانع زیرساختی در رده دوم قرار دارد. درصد واریانس مقدار ویژه این عامل ۱۴/۵۴ درصد است و نشان می دهد این عامل در مجموع ۱۴/۵۴ درصد از واریانس کل متغیرهای تحت بررسی را تبیین می کند. نتایج حاصل از تحقیق با مطالعات مستر و پریدکس (۲۰۰۰)، خاموشی (۱۳۸۶)، افتخاری و مهدوی (۱۳۸۵) و مدهوشی و ناصرپور (۱۳۸۲) همخوانی دارد.

عامل سوم- موانع برنامه‌ریزی و مدیریتی : عدم وجود برنامه‌ریزی مناسب توسط مدیران روستا، بی‌توجهی مسئولان به امکانات روستا، کمبود نیروی کارآموده و متخصص در روستاها، عدم برنامه‌ریزی در زمینه جذب گردشگر و عدم سرمایه‌گذاری روستاییان در این زمینه از جمله متغیرهای تشکیل دهنده این عامل هستند که با توجه به ماهیت آن‌ها تحت عنوان مانع برنامه‌ریزی و مدیریتی نامگذاری شده‌اند. مقدار ویژه این عامل برابر با ۲/۴۳۲ می‌باشد. درصد واریانس مقدار ویژه این عامل ۱۳/۵۲ درصد است و نشان می‌دهد این عامل در مجموع ۱۳/۵۲ درصد از واریانس کل متغیرهای تحت بررسی را تبیین می‌کند. دیاردن (۱۹۹۷)، افتخاری و مهدوی (۱۳۸۵)، رضایی (۱۳۸۲) و محرم نژاد و آقاخانی (۱۳۸۶) در مطالعات خود به نتایج مشابهی دست یافتند.

عامل چهارم- موانع اطلاع‌رسانی و تبلیغاتی: متغیرهای که در عامل چهارم قرار گرفته‌اند عبارتند از: عدم اطلاع‌رسانی در خصوص جاذبه‌های گردشگری روستا، عدم اطلاع روستاییان از مزایای گردشگری و کمبود تبلیغات در زمینه جاذبه‌های گردشگری روستا. همانگونه که در جدول (۴) نیز مشخص است، مقدار ویژه این عامل برابر با ۲/۰۵۸ می‌باشد. درصد واریانس مقدار ویژه این عامل ۱۱/۴۴ درصد است و نشان می‌دهد این عامل در مجموع ۱۱/۴۴ درصد از واریانس کل متغیرهای تحت بررسی را تبیین می‌کند که با نتایج مطالعات زاهدی (۱۳۷۷)، صادقی (۱۳۸۴)، لاندبرگ و همکاران (۱۳۸۳) و ناصری (۱۳۷۵) مطابقت دارد.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها:

امروزه گردشگری روستایی در بسیاری از کشورها روز به روز در حال گسترش است. فعالیت گردشگری روستایی باعث اشتغال‌زایی و ایجاد درآمد می‌شود و با توجه به محدودیت منابع آب و خاک روستاها می‌تواند به عنوان یکی از مهم‌ترین راهکارهای توسعه اقتصادی - اجتماعی جوامع روستایی مطرح شود و از آن جا که روستاهای ایران دارای منابع گردشگری فراوانی هستند، توسعه گردشگری روستایی در ایران امری اجتناب‌ناپذیر است. اما در این میان موانعی وجود دارد که مانع از توسعه گردشگری در روستاهای هدف گردشگری می‌شود. در این تحقیق مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری از دیدگاه روستاییان و اعضاء شوراهای اسلامی روستاهای هدف گردشگری همدان مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج بدست آمده از تحقیق بیانگر آن است که در مجموع چهار مانع عمده بر سر راه توسعه گردشگری روستایی وجود دارند که عبارتند از: موانع زیرساختی، فرهنگی، برنامه‌ریزی و مدیریتی و موانع اطلاع‌رسانی و تبلیغاتی.

با عنایت به این که عامل موانع زیرساختی بیشترین تأثیر و اهمیت را در تبیین متغیرها دارند، پیشنهاد می‌شود که در روستاهای که از قابلیت توسعه گردشگری برخوردار هستند، اقداماتی در جهت بهبود زیرساخت‌های موجود و یا ایجاد زیرساخت‌های جدید همچون ایجاد مراکز اقامتی، تفریحی و غیره انجام گیرد. لذا توصیه می‌شود که با تشویق سرمایه‌داران روستایی در این زمینه همکاری و مشارکت لازم به عمل آید و با حمایت‌های مالی و فنی، اجرا و نظارت پروژه‌ها بر عهده روستاییان گذاشته شود. لازم به ذکر است که در این زمینه نیز احداث محل اسکان، پارکینگ، و سرویس‌های بهداشتی متناسب با بافت روستا ضروری به نظر می‌رسد. از طرفی بایستی از معماری سنتی روستا بهره برد تا زیبایی محیط حفظ شود. از توصیه‌های دیگر در این خصوص، ساماندهی و سنگفرش نمودن معابر روستا با توجه به مصالح موجود در روستا است. همچنین با توجه به اینکه نامناسب بودن راه‌های روستایی یکی از موانع مهم در این زمینه می‌باشد اقداماتی نیز در جهت بهبود وضعیت راه‌های روستایی انجام گیرد.

همچنین از آن جا که یکی از موانع توسعه گردشگری موانع برنامه‌ریزی و مدیریتی است و این عامل در مجموع ۱۳/۵۲ درصد از واریانس کل متغیرهای تحت بررسی را تبیین می‌کند، لذا پیشنهاد می‌شود در سطح ملی و محلی برنامه‌ریزی‌های لازم در جهت توسعه گردشگری روستایی صورت گیرد. در این راستا به منظور حصول نتیجه مطلوب از توسعه گردشگری باید از طرح‌ها و برنامه‌های پراکنده پرهیز شود و به جای آن برنامه‌های منسجم برای مناطق هدف گردشگری تهیه و بر اساس آن طرح‌های مختلفی تعریف گردد و در بخش‌های مختلف به اجرا درآید.

همان طور که نتایج تحقیق نشان می‌دهد، عامل چهارم (موانع اطلاع‌رسانی و تبلیغاتی) در مجموع ۱۱/۴۴ درصد از واریانس کل متغیرهای تحت بررسی را تبیین می‌کند. بنابراین توصیه می‌شود با ارائه خدمات تفسیری و اطلاع‌رسانی در زمینه جاذبه‌های گردشگری روستاهای که از قابلیت‌های بالای گردشگری برخوردار هستند، زمینه را برای توسعه و گسترش صنعت گردشگری فراهم آورد. شایان ذکر است مکان مناسب برای ایجاد مراکزی که بتوانند این خدمات را ارائه نمایند، می‌بایست نزدیک به مکان‌های اصلی ورود به منطقه باشد. یکی از متغیرهای تشکیل دهنده عامل چهارم، عدم اطلاع روستاییان از مزایای گردشگری است. در این زمینه می‌توان با ایجاد دفاتر آموزشی در مناطق گردشگری و ارائه برنامه‌های آموزشی لازم در سطوح مختلف روستاییان را از مزایا و منافع توسعه گردشگری آگاه نمود و در نتیجه زمینه را برای گسترش این صنعت فراهم آورد. علاوه بر این‌ها با ارائه برنامه‌های آموزشی از طریق رسانه‌های جمعی و آموزش کوتاه مدت دهیاران و شوراهای نیز می‌تواند مثر ثمر واقع شود.

منابع:

۱. بهرامی، بهرام (۱۳۸۶): «بررسی جاذبه‌های گردشگری و نقش آن در توسعه شهرستان بروجن». پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده ادبیات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف‌آباد.
۲. توکلی نیا، جمیله، محمدیان مصمم، حمید و آئیژ عزمی (۱۳۹۰): «تعارض نارسایی تسهیلات و تجهیزات با گردشگری پایدار روستایی»، دومین همایش ملی توسعه پایدار روستایی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان.
۳. خیاطی، مهدی (۱۳۸۲): «توریسم روستایی و تأثیر آن بر جوامع روستایی (مطالعه موردی تایلند)». ماهنامه جهاد، سال ۸، شماره ۲۵۷، تهران.
۴. رضایی، پژمان (۱۳۸۲): «بررسی و مطالعه‌ی زمینه‌های گردشگری در نواحی روستایی استان چهارمحال بختیاری به منظور توسعه روستایی»، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه روستایی، دانشگاه تهران.
۵. رضوانی، محمدرضا و جواد صفائی (۱۳۸۴): «گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی: فرصت یا تهدید (مورد: نواحی روستایی شمال تهران)»، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۴، تهران.
۶. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و اسماعیل قادری (۱۳۸۱): «نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چهارچوب‌های نظریه‌ای)»، مدرس، دوره ۶، شماره ۲.
۷. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و داوود مهدوی (تابستان ۱۳۸۵): «راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT»: دهستان لواسان کوچک. فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۰، شماره ۴۵، تهران، صص ۳۱-۱.
۸. زاهدی، علی (۱۳۷۷): زمینه‌ها و موانع توریسم در استان کرمانشاه، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، دانشگاه رازی کرمانشاه.
۹. شریف زاده، ابوالقاسم و مرادنژادی (۱۳۸۱): توسعه پایدار و گردشگری روستایی، ماهنامه جهاد، شماره ۲۵۱-۲۵۰، تهران، صص ۴۱-۵۳.
۱۰. شمس‌الدینی، علی (پاییز ۱۳۸۹): «گردشگری روستایی راهکاری سازنده برای توسعه روستایی (نمونه موردی: روستای فهلیان)»، فصلنامه مسکن و محیط روستا، سال ۲۹، شماره ۱۳۱، تهران، صص ۱۰۷-۹۵.
۱۱. صادقی، علی (۱۳۸۴): توریسم روستایی، جاذبه‌ها و موانع گسترش، مطالعه در روستای قوری قلعه از توابع شهرستان پاوه، پایان نامه کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشگاه رازی کرمانشاه.
۱۲. ضرغام، حمید (۱۳۷۵): مدل استراتژیک جهانگردی برای جمهوری اسلامی ایران، دفتر هماهنگی طرح جامع توسعه و گردشگری، تهران.
۱۳. لاند برگ، داندل و کریشنا مورتی و ام. مینک و ب. استاونگا (۱۳۸۳): اقتصاد گردشگری، ترجمه: محمد رضا فرزین، انتشارات شرکت چاپ و نشر بازرگانی، تهران.

۱۴. محرم نژاد، ناصر و مهسا آقاخانی (۱۳۸۶): «ارزیابی تهدیدها و فرصت‌های عوامل راهبردی صنعت توریسم (مطالعه موردی: منطقه حفاظت شده جاجروود)»، فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره ۱۱، شماره ۳، تهران.
۱۵. محسنی، رضاعلی (۱۳۸۹): «گردشگری پایدار در ایران: کارکردها، چالش‌ها و راهکارها»، فصلنامه فضای جغرافیایی، سال نهم، شماره ۲۸، اهر، صص ۱۴۹-۱۷۱.
۱۶. مدهوشی، مهرداد و نادر ناصرپور (۱۳۸۸): «ارزیابی موانع توسعه صنعت گردشگری در استان لرستان»، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۲۸، تهران.
17. Briedenhann J., Wickens E. (2004): Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas-vibrant hope or impossible dream? *Tourism Management*; p,1 <http://www.elsevier.com/locat/tourman>.
18. Dearden, P. (1997): Carrying capacity and Environmental Aspects of Ecotourism. In J. Bornemeier & M.Victor & P.B.Durst (Eds.), *Proceedings of an International Seminar held Community Development*. (pp. 44-60). Rome: FAO.
19. Dwyer, L. (2009): Destination and enterprise management for a tourism future. *Tourism Management*.
20. Gannon, A. (1996): Rural tourism as a factor in rural community economic development for economies in transition, *journal of sustainable tourism*.
21. Holland, j, Burian. M. and Dixey. L. (2003): Tourism in Poor Rural areas, Diversifying the Product and expanding the benefits in Rural, Paper No.12.
22. Rinzin, C., Walter, J. Vermeulen, V. and Glasbergen, P. (2007): Ecotourism as a Mechanism for Sustainable Development: The Case of Bhutan. *Environmental Sciences*.
23. Slee, B. (1997): The Economic impact of alternative types of Rural, Tourism. *Journal of Agricultural Economics*.
24. Szabo, B. (2005): Rural Tourism As Altrnative Income Souecefor Rural Areas along the hortobagy.
25. Thabet, A. (2007): An Approach to a Strategy For Improving Libyas Tourism Industry. *International Tourism Biennia*.
26. Unwto, (2007): *Tourism Highlights Edition*, available at <http://www.Unwto.com>.